

Kritische bijdrage

Culturele en economische beroepsstatus Een evaluatie van subjectieve en objectieve benaderingen

Paul M. de Graaf en Matthijs Kalmijn

1. Inleiding

In het recent verschenen proefschrift van Blees-Booij (1994) wordt een uitgewerkt voorstel gedaan voor een tweedimensionele meting van beroepsstatus. Daarmee wordt afgeweken van de praktijk van het sociologisch onderzoek waarin de status van beroepen langs één verticale statusladder wordt afgezet (zie ook Blees-Booij, 1993). Geïnspireerd door het werk van de Franse socioloog Bourdieu (1979) ontwikkelt Blees-Booij schalen voor de culturele en de economische status van beroepen en draagt daarmee bij aan een langlopende discussie over de invloed van beroepsarbeid op allerlei gedragingen en levenskansen. In deze bijdrage vergelijken we de nieuwe schalen van Blees-Booij met reeds bestaande schalen en met nieuwe schalen van onze hand.

Blees-Booij's onderzoek is om twee redenen van belang. In de eerste plaats gaat onderzoek naar de invloed van beroepsarbeid meestal uit van ééndimensionele metingen. In Nederland worden vooral de schalen gebruikt die ontwikkeld zijn door Sixma en Ultee (1983) en door Klaassen en Luijckx (1987), terwijl voor het internationaal vergelijkende onderzoek schalen zijn ontwikkeld door Treiman (1977) en door Ganzeboom, De Graaf en Treiman (1992). Ondanks de zorgvuldige constructie van zulke schalen, blijken zij empirisch vaak niet te voldoen. Afgemeten aan de effecten van ééndimensionele schalen blijkt de invloed van beroepsarbeid op gedragingen, consumptiepatronen, levenskansen en opvattingen gering te zijn, zeker als men deze vergelijkt met de invloed van het opleidings- of inkomensniveau. Dat de effecten van beroep aan de kleine kant zijn, is vreemd omdat het stratificatie-onderzoek er gewoonlijk van uitgaat dat beroepsarbeid de centrale dimensie van sociale stratificatie vormt. Beroepsarbeid is zeer bepalend voor iemands positie in het stratificatie-systeem en de geringe omvang van de geobserveerde invloed vraagt om nader onderzoek.

Een mogelijke verklaring is dat de conceptualisering niet deugt en dat de invloed van beroep sterker wordt wanneer er met meer detail naar de inhoud van beroepsarbeid wordt gekeken en er op basis van zo'n studie betere schalen worden vastgesteld. Een overeenkomstig idee is gelanceerd door Van Doorn en Lammers toen zij – overigens zonder concrete alterna-

tieven aan te bieden – stelden dat ééndimensionele beroepsschalen geen recht doen aan de complexe sociale werkelijkheid (1979[1959], p. 215). Door twee in plaats van één dimensie van beroepsstatus te meten boekt Blees-Booij vooruitgang op eerder onderzoek.

Ook in haar antwoord op de vraag welke dimensies er dan moeten worden bekeken, doet zij een stap in de goede richting. Haar keuze om de culturele en de economische status van beroepen te onderscheiden, berust op het werk van Bourdieu (1979). Deze maakt in zijn beschrijving van de leefsituatie van de Franse bevolking gebruik van een structuralistische theorie van stratificatie en leefstijl. In zowel de leefstijlruimte als het stratificatie-systeem onderscheidt hij een culturele en een economische dimensie. De culturele leefstijl uit zich in vooruitstrevende politieke voorkeuren, culturele consumptie en omgangsvormen, terwijl de economische leefstijl zijn weerslag vindt in een nadruk op materiële consumptie en in behoudende culturele en politieke voorkeuren. In het stratificatie-systeem is de economische dimensie terug te vinden in de inkomens- en bezitshiërarchieën en de culturele dimensie in de opleidingshiërarchie.

Naast onderwijs en bezit speelt beroepsarbeid een rol van betekenis in Bourdieus theorie. De culturele elite treft Bourdieu voornamelijk aan onder academici, docenten, journalisten en bibliothecarissen, terwijl de economische elite gevonden wordt onder bedrijfseigenaren, managers en accountants. Het onderscheid tussen culturele en economische beroepen vindt Bourdieu vooral aan de bovenkant van de maatschappelijke ladder; onderaan is er veel minder differentiatie. Ongeschoolde en halfgeschoolde arbeiders hebben bijvoorbeeld zowel een lage culturele als een lage economische status. Aan de bovenkant zijn er ook voorbeelden van overlap – denk aan beroepen als medisch specialist, politicus, burgemeester of hoogleraar – maar hier is dat minder sterk het geval dan aan de onderkant. De relatie tussen de beroepenruimte en de leefstijlruimte, beide weergegeven door twee dimensies, wordt door Bourdieu gelegd door te wijzen op beroepsspecifieke socialisatie enerzijds en aan het beroep gerelateerde hulpbronnen en belangen anderzijds.

2. De meting van culturele en economische beroepsstatus

Eerdere schalen

Het onderzoek van Blees-Booij wordt gepresenteerd als een logische aanvulling op eerder ontwikkelde schalen van Ganzeboom, de Graaf en Kalmijn (1987). Ganzeboom et al. construeerden destijds de schaal door zelf beroepen naar culturele en economische status te rangororden. Deze subjectieve beoordeling werd verdedigd door erop te wijzen dat experts beter zicht hebben op de aard en inhoud van beroepsarbeid dan willekeurige Nederlanders. Voor de beoordeling werden de 898 beroepstitels uit de CBS-beroepenclassificatie samengevoegd in 161 beroepen. Als leidraad bij de beoordeling gebruikten Ganzeboom et al. de volgende omschrijvingen van culturele en economische status. Culturele beroepen zijn 'beroepen met daaraan verbonden beheersing van het geschreven woord, culturele kennis en creatieve en

kunstzinnige vaardigheden'. Economische beroepen zijn 'beroepen die kennis van handel, economie, commerciële vaardigheden en financiële beloningen met zich meebrengen'.

In overeenkomst met Bourdieus ideeën over een dubbele sociale stratificatie vonden de auteurs dat de uiteenlegging van beroepsstatus in twee dimensies meer inzicht biedt in de invloed van beroepsstatus op allerlei gedragingen en attitudes dan de conventionele metingen van beroepsniveau. Hoewel de economische en de culturele dimensie goeddeels samenvallen (de samenhang bedraagt $r=0,79$), bleken ze toch differentiële effecten te hebben. De conclusie van hun onderzoek was dat er een aanzienlijk sterkere verbintenis tussen beroepsarbeid en leefstijlen tevoorschijn komt als het beroep tweedimensioneel wordt benaderd, al blijken opleidings- en inkomensniveau ook dan nog belangrijker.

Niettemin zijn deze beroepsschalen in de onderzoekspraktijk nauwelijks gebruikt. Een vaak gehoorde kritiek was dat de schalen te subjectief zijn. De auteurs hebben de schalen zelf samengesteld en ze zouden daarbij ongetwijfeld gebruik hebben gemaakt van hun kennis over de te voorspellen gedragingen en attitudes van specifieke beroepsgroepen. Ook al is het duidelijk dat beroepen beter beoordeeld kunnen worden door externe deskundigen, deze kritiek is voor een deel onterecht. De schalen voor culturele en economische beroepsstatus moeten worden gezien als hypothesen en hypothesen zijn nu eenmaal niets anders dan toetsbare verwachtingen over hoe de werkelijkheid eruit ziet.

De objectieve schalen van Blees-Booij

Gezien de beperkte populariteit van de bestaande subjectieve schalen in empirisch onderzoek voorziet Blees-Booij duidelijk in een behoefte wanneer zij op zoek gaat naar een objectieve meting van culturele en economische beroepsstatus. De discussie over objectieve versus subjectieve metingen van culturele en economische status vertoont parallellen met die omtrent de ééndimensionele schalen beroepsprestige en sociaal-economische status. Terwijl prestige een subjectieve schaal is die berust op het respect of gebrek aan respect dat Nederlanders hebben voor de verschillende beroepen, en dus subjectief is, kan de sociaal-economische status objectief worden genoemd omdat die bestaat uit een gewogen optelsom van het gemiddelde opleidings- en inkomensniveau dat bij de verschillende beroepsgroepen hoort. In veel mobiliteitsonderzoek wordt daarom gewoonlijk de voorkeur gegeven aan sociaal-economische status als (ééndimensionele) maat voor beroepsniveau.

De nieuwe objectieve schalen van Blees-Booij zijn geconstrueerd door uit een groot aantal individuele gegevensbestanden allerlei kenmerken van beroepsbeoefenaren te selecteren. Om betrouwbare gemiddelden per beroep te verkrijgen is een relatief klein aantal beroepsgroepen onderscheiden (74). Voor elk beroep maakt Blees-Booij vervolgens een mannelijke en een vrouwelijke versie zodat toch weer 148 beroepsgroepen werden geanalyseerd. Ten slotte werd via een exploratieve factor-analyse op beroepsniveau onderzocht in hoeverre de verschillende beroepskenmerken konden worden samengevat in enkele, en liefst de verwachte twee dimensies.

De uitkomst van deze factor-analyse is een tweedimensionele oplossing die volgens Blees-Booij samenvalt met het onderscheid tussen economische en culturele status. In haar schaal wordt de culturele dimensie bepaald door het gemiddeld opleidingsniveau, het percentage mensen met een culturele opleiding, het percentage mensen werkzaam in overheidsdienst, en enkele kenmerken van de arbeid zelf, zoals werk dat boeiend is, lichamelijk niet zwaar is en weinig stress oplevert. De economische dimensie wordt bepaald door het gemiddelde maandinkomen, de gemiddelde leeftijd, de gemiddelde werkduur, het percentage mensen dat leiding geeft, en de organisatiegraad van de werkgever. Blees-Booij evalueert de nieuwe schalen wat betreft inhoudsvaliditeit en criteriumvaliditeit en besluit dat haar schalen voldoen. De voornaamste reden hiervoor, aldus Blees-Booij, is dat de twee dimensies de verwachte effecten hebben op een aantal leefstijl- en stratificatie-kenmerken (p. 160).

Kritiek en probleemstelling

Er zijn drie redenen waarom de validiteit van Blees-Booij's schalen gering is; naar onze smaak zijn deze zo zwaarwegend dat de schalen beter maar ongebruikt gelaten kunnen worden. Ten eerste menen wij dat de schalen een weinig overtuigende mix van kenmerken bevatten. Ook al zal er empirisch best samenhang bestaan tussen kenmerken als de ambtenarenstatus en het hebben van boeiend werk, of tussen de gemiddelde organisatiegraad en gemiddelde leeftijd in een beroepsgroep, het is de vraag wat deze kenmerken inhoudelijk te maken hebben met de onderliggende concepten. Ten tweede is de face validiteit van de economische schaal laag. Op de economische ladder staan de vrouwenberoepen in de onderste helft, terwijl de mannenberoepen in de bovenste helft te vinden zijn. Zo staan vrouwelijke verkeersvliegers, artsen en juristen onder mannelijke ongeschoolde handarbeiders zoals landbouwarbeiders en productiearbeiders. Dit verschijnsel moet worden toegeschreven aan de gekozen indicatoren, en met name aan de manier waarop sekseverschillen in arbeidsaanbod in de economische dimensie van beroepsstatus zijn verdisconteerd. Naast het maandinkomen, dat uiteraard sterk wordt beïnvloed door het aantal werkuren, is ook het aantal gewerkte uren zelf in de schalen opgenomen. Op deze wijze worden vrouwenberoepen wat betreft hun economische status dubbel afgerekend op het feit dat vrouwen vaak in deeltijd werkzaam zijn. Daarbij wordt geen recht gedaan aan de theoretische omschrijving van economische beroepen als beroepen waarin kennis over het economische systeem van het land en omgang met financiële zaken centraal staan. Ten derde gaat Blees-Booij niet na of de objectieve schalen sterker samenhangen met gedragingen en attitudes dan de reeds bestaande subjectieve schalen. Haar dimensies hebben weliswaar de verwachte effecten op een reeks van leefstijlkenmerken, maar of deze effecten sterker zijn dan die van de subjectieve schalen wordt niet onderzocht.

Het doel van dit artikel is tweeledig: (a) de bestaande subjectieve en objectieve schalen voor culturele en economische beroepsstatus nog eens grondig te evalueren, (b) alternatieve, en naar onze verwachting meer valide, objectieve schalen voor culturele en economische beroepsstatus te ontwikkelen en deze met die van Blees-Booij te vergelijken. Wij achten de keuze tussen objectieve en subjectieve schalen een kwestie van voorkeur, maar in de wetenschappelijke

gemeenschap genieten objectieve versies van beroepenschalen vaak de voorkeur. Voor een systematische toepassing in empirisch sociologisch onderzoek zijn de door Blees-Booij voorgestelde objectieve schalen echter ongeschikt. De nadelen ervan zijn naar ons idee vrij eenvoudig te corrigeren door geen onderscheid te maken tussen mannen- en vrouwenberoepen en het aantal indicatoren voor beroepsstatus te beperken tot twee, het gemiddelde opleidingsniveau en het gemiddelde inkomensniveau.

3. De constructie van een alternatieve objectieve schaal

Hoewel beroepen en beroepsbeoefenaren een veelheid van kenmerken hebben die iets zeggen over de culturele of economische status van een beroep, hebben we ervoor gekozen de schaal zo eenvoudig mogelijk te houden. We menen hiermee tegemoet te komen aan de theoretische bezwaren tegen Blees-Booij's indicatoren. Van de dertien beroepskenmerken die Blees-Booij voor relevant houdt, gebruiken wij er slechts twee: opleiding en inkomen. Het gemiddelde opleidingsniveau van de beoefenaren van een beroep beschouwen we als een maat voor de culturele status van dat beroep; het gemiddelde maandinkomen van haar beoefenaren zien we als een indicator voor de economische status van het betreffende beroep. Om de vergelijking tussen de objectieve schalen zuiver te houden, maken we gebruik van de beroepsgegevens die Blees-Booij voor haar proefschrift heeft verzameld. Onze operationalisatie komt neer op een decompositie van de oorspronkelijk door Duncan in 1961 gelanceerde en tegenwoordig ook in Nederland gebruikte Sociaal-Economische Index (SEI). Een soortgelijke meting van culturele en economische beroepsstatus is eerder toegepast op Amerikaanse gegevens (Kalmijn, 1994). De gestandaardiseerde scores van de nieuwe schalen worden gepresenteerd in tabel 1.

Afgezien van verschillen in indicatoren, kijkt onze procedure op twee punten af van die van Blees-Booij. Ten eerste hebben we geen onderscheid gemaakt tussen mannen en vrouwen. Dat wil zeggen, de opleidings- en inkomenskenmerken van een beroep zijn gebaseerd op alle personen in dat beroep, ongeacht hun sekse. Blees-Booij stelt dat mannelijke en vrouwelijke versies van beroepen apart geanalyseerd moeten worden 'vanwege de grote verschillen tussen beroepen van mannen en beroepen van vrouwen' (p. 95). Wij menen dat deze redenering beter omgedraaid kan worden. Juist door de sterke mate van beroepssegregatie naar sekse in onze samenleving heeft het weinig zin voor elk beroep een mannelijke en een vrouwelijke versie te maken.

Ten tweede hebben we huisvrouwen en werklozen niet als beroepen opgenomen. Blees-Booij merkt op dat het werk van een huisvrouw ruimschoots voldoet aan de definitie van een beroep als 'geïstitutionaliseerd en gelegitimeerd kader rond een bepaald deel van de arbeidsverdeling' (p. 96). Hoewel zij terecht signaleert dat sociologen in het verleden weinig inventief zijn geweest in het meten van de status van huisvrouwen in onze samenleving, menen wij dat haar benadering dit bezwaar nauwelijks wegneemt. Omdat huisvrouwen geen zelfstandig inkomen hebben, geen betaalde arbeid verrichten, en daarmee ook nul-scores hebben op een aan-

Tabel 1 Culturele en economische status van beroepen volgens de schalen van De Graaf & Kalmijn

Beroepscode en titel ^a	Econ	Cult	Beroepscode en titel	Econ	Cult
(1) natuurwetenschappers	1,59	2,14	(38) expeditiechefs	0,66	-0,63
(2) computerexperts	1,33	1,02	(39) winkelmanagers	0,61	-0,29
(3) bedrijfskundigen	1,19	0,78	(40) winkeliers	0,05	-0,45
(4) hogere technici	2,18	1,83	(41) chauffeurs	-0,31	-1,21
(5) laboranten	-0,31	0,55	(42) postbestellers	-0,56	-1,07
(6) programmeurs	0,34	0,62	(43) receptionisten	-1,03	-0,42
(7) medisch assistenten	-0,68	0,18	(44) inkopers	0,78	-0,30
(8) doktersassistenten	-1,48	0,06	(45) taxateurs	0,61	-0,03
(9) hogere bouwkundigen	1,24	1,55	(46) verkopers	-1,26	-0,89
(10) technisch tekenaars	0,11	0,33	(47) bezorgers	-0,59	-0,90
(11) middelbare bouwkundigen	0,55	0,49	(48) horecahouders	-0,69	-0,89
(12) middelbare technici	0,77	0,57	(49) koks en kappers	-1,21	-0,90
(13) schippers	0,14	0,05	(50) bewakers	-0,43	-0,70
(14) artsen	2,43	2,57	(51) schoonmakers	-1,81	-1,40
(15) verpleegkundigen	-0,45	0,44	(52) politie	0,57	0,16
(16) fysiotherapeuten	-0,08	0,99	(53) boeren	0,29	-0,57
(17) ziekenverzorgers	-1,34	0,01	(54) landbouwarbeiders	-0,80	-0,97
(18) economen	1,68	1,39	(55) werkmeesters	0,42	-0,25
(19) juristen	1,71	1,53	(56) glasarbeiders	-1,00	-1,24
(20) docenten talen	0,77	1,61	(57) textielarbeiders	-1,00	-1,18
(21) docenten exacte vakken	1,16	1,63	(58) voedingarbeiders	-0,37	-0,96
(22) onderwijzers	0,10	1,41	(59) chemiearbeiders	-0,01	-0,86
(23) dominees en pastoors	0,57	2,20	(60) grafisch arbeiders	0,02	-0,62
(24) journalisten	0,62	0,56	(61) papierarbeiders	-1,03	-1,26
(25) kunstenaars	0,31	0,49	(62) houtarbeiders	-0,95	-1,06
(26) ontwerpers	-0,09	-0,19	(63) kleermakers	-1,26	-0,64
(27) sportinstructeurs	-0,64	-0,44	(64) metaalarbeiders	-0,64	-0,82
(28) bibliothecarissen	-0,50	1,10	(65) monteurs	-0,46	-0,52
(29) sociale wetenschappers	0,94	2,00	(66) electromonteurs	-0,07	-0,43
(30) maatschappelijk werkers	-0,05	1,18	(67) electriciens	-0,68	-0,22
(31) personeelswerkers	0,62	0,92	(68) productiecontroleurs	-0,30	-0,58
(32) directeuren	2,35	0,08	(69) instrumentmakers	-0,08	-0,28
(33) hogere managers	1,73	0,68	(70) schilders	-0,01	-0,54
(34) bureauchefs	1,34	0,17	(71) bouwvakarbeiders	-0,42	-0,97
(35) secretaressen	-0,51	-0,22	(72) kraanmachinisten	-0,27	-1,27
(36) administratief medewerkers	-0,18	-0,46	(73) laders	-1,13	-1,29
(37) boekhouders	-0,43	-0,04	(74) wegearbeiders	-0,52	-1,40

^a voor beroepscode en de bijbehorende CBS-beroepenclassificatie (1984), zie Blees-Booij (p. 175).

tal andere indicatoren van economische status, komen huisvrouwen in de benadering van Blees-Booij terecht op de één-na-laagste plaats van de economische rangorde, net boven de werklozen. Het onderaan zetten van huisvrouwen op de economische ladder doet ons inziens geen recht aan het feit dat de status van huisvrouwen voor een goed deel is gekoppeld aan de status van het huishouden waarvan zij deel uitmaken.

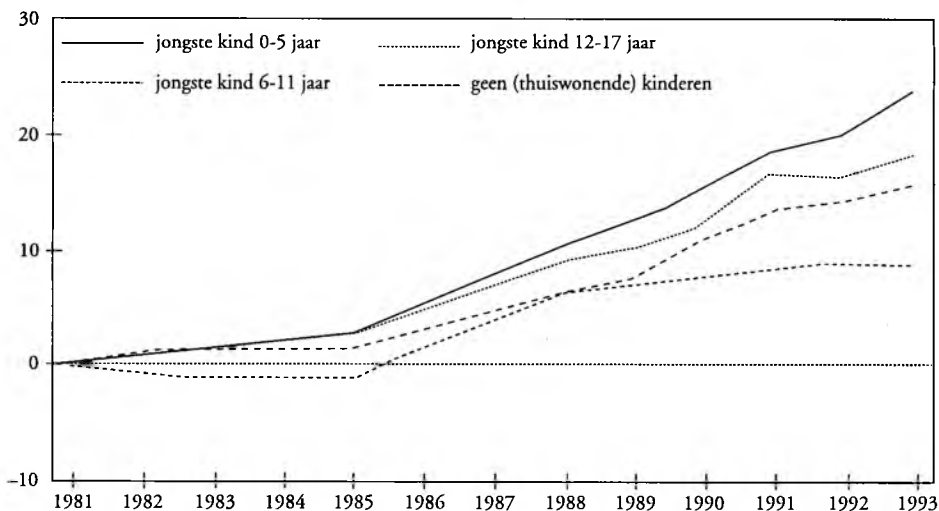
4. Een evaluatie van de subjectieve en objectieve benaderingen

In deze paragraaf vergelijken we de drie schalen – de subjectieve schaal van Ganzeboom, de Graaf en Kalmijn (GGK), de objectieve schaal van Blees-Booij (BB), en de objectieve schaal van onszelf (GK) – op drie punten. In de eerste plaats gaan we na in hoeverre de schalen lijken op de statusdimensies zoals bedoeld in het werk van Bourdieu ('inhoudsvaliditeit'). In de tweede plaats gaan we na in hoeverre de drie schalen onderling gelijkenis vertonen ('begripsvaliditeit'). Ten derde gaan we na hoe goed de drie schalen andere gemeten kenmerken van individuen kunnen voorspellen ('criteriumvaliditeit').

Komen de schalen overeen met Bourdieus inzichten?

Hoewel volgens de inzichten van Bourdieu de twee dimensies van elkaar verschillen – met name aan de top van de hiërarchie – bestaat er volgens hem ook een zekere mate van samenhang. Beroepen die hoog staan op de ene ladder, staan dikwijls ook hoog op de andere. Met andere woorden, Bourdieu voorspelt een redelijk sterke, maar geen perfecte samenhang tussen de twee stratificatie-dimensies. Om na te gaan of de schalen hieraan voldoen, berekenen we voor de 74 beroepen de correlatie tussen de culturele en de economische dimensies van de twee objectieve schalen. Voor de schalen van Blees-Booij hebben we daarbij het gewogen gemiddelde van de status van mannen- en vrouwenberoepen genomen. Terwijl er bij Blees-Booij geen sprake is van een correlatie tussen de twee stratificatie-dimensies ($r=0,00$, ongewogen), is dat bij de GK-schaal wel duidelijk het geval ($r=0,71$, ongewogen). Met andere woorden, van de twee objectieve schalen komt de GK-schaal het meest overeen met de inzichten van Bourdieu. Voor de subjectieve GGK-schaal is de (ongewogen) correlatie overigens het hoogst ($r=0,77$). Het strooidiagram van deze schalen werd al eerder gepresenteerd (Ganzeboom et al. 1987, p. 163).

Om de relatieve positie op de twee dimensies van de GK-schaal nader te onderzoeken presenteren we in figuur 1 voor enkele beroepen de beroepstitels in een strooidiagram. Beroepen die een hoge plaats innemen op de culturele ladder, maar niet op de economische, zijn onderwijzers, sociale wetenschappers en bibliothecarissen. Gespecialiseerd in economische status zijn directeuren, hogere managers, bureauchefs, economen en hogere technici. Hoewel het beeld redelijk goed overeenkomt met onze verwachtingen, zien we hierin echter ook de nadelen van een objectieve benadering. Zo staan kunstenaars precies op de regressielijn, terwijl dit volgens Bourdieus inzichten een beroepsgroep is die hoog op de culturele en laag op de economische ladder staat. Nadere inspectie leert dat dit verschil vooral zit in een relatief lage inschaling op de culturele ladder. Met andere woorden, als we alleen kijken naar opleidingsniveau, wordt een culturele beroepsgroep als kunstenaars ondergewaardeerd. Min of meer het omgekeerde geldt voor boekhouders. Hoewel dit een beroepsgroep is die wat betreft zijn werkzaamheden op zeer directe manier te maken heeft met het financiële circuit, komen boekhouders op basis van hun inkomen alleen relatief laag terecht op de economische ladder.

Volgens de nieuwe objectieve schaal blijkt er niet alleen aan de top van de maatschappelijke ladder, maar ook aan de onderkant differentiatie te bestaan in culturele en economische status. Onderaan de economische ladder staan voornamelijk lagere dienstverlenende beroepen zoals schoonmakers, doktersassistenten, ziekenverzorger, verkopers en kleermakers. De culturele ladder wordt afgesloten met een aantal geschoolde en ongeschoolde handarbeidersberoepen, zoals papierarbeiders, kraanmachinisten en wegarbeiders. Net zoals er twee gespecialiseerde elites bestaan, bestaan er volgens de objectieve schaal kennelijk ook twee maatschappelijke achterhoedes. Dit strookt niet geheel met de inzichten die Bourdieu hierover heeft geformuleerd.

De rangorde laat tevens zien dat er bij de economische GK-schaal sprake is van sekseverschillen. Mannenberoepen staan doorgaans wat hoger op de economisch dimensie dan vrouwenberoepen, terwijl dat voor de culturele dimensie niet geldt. Op individueel niveau is de correlatie tussen de variabelen sekse en economische beroepsstatus $r = -0,34$ (berekend op basis van het Leefsituatieonderzoek 1977). Met andere woorden, ook met onze benadering vinden we de door anderen vaak gesignaleerde statusverschillen tussen mannen- en vrouwenberoepen, maar de verschillen die wij aantreffen zijn plausibeler dan de patronen die Blees-Booij signaleert. Zij berekent voor elk beroep een mannelijke en een vrouwelijke versie en concludeert dat bijna alle vrouwenberoepen in economisch opzicht onder het laagste mannenberoep staan. De correlatie tussen sekse en haar economische schaal is derhalve extreem ($r = -0,79$).

Lijken de objectieve schalen op de subjectieve schaal?

Omdat de objectieve en subjectieve schalen niet gebaseerd zijn op dezelfde beroepsgroepen – 161 voor de subjectieve schaal, 74 voor de twee objectieve schalen – is de correlatie berekend

op een individueel bestand van mannelijke en vrouwelijke beroepsbeoefenaren (het Leefsituatieonderzoek 1977). Voor de culturele dimensie zijn de correlaties tussen de subjectieve schaal enerzijds, en de twee objectieve schalen anderzijds in dezelfde orde van grootte ($r=0,81$ voor de BB-schaal en $r=0,84$ voor de GK-schaal). Als we vervolgens kijken naar de economische dimensie, komt er een geheel ander beeld naar voren. De correlatie tussen de GGK-schaal en de objectieve BB-schaal is vrij laag (0,36), terwijl de correlatie tussen de GGK-schaal en de objectieve GK-schaal veel hoger is (0,72). Met andere woorden, de eenvoudigere objectieve schaal voor economische status lijkt veel meer op de subjectieve schaal dan die van Blees-Booij en voldoet dus beter aan de verwachtingen.

Is het mogelijk dat de lage samenhang op de economische dimensie van Blees-Booij's schaal veroorzaakt wordt door het feit dat bijna alle mannenberoepen daarin bovenaan staan? Om deze vraag te beantwoorden kunnen we de correlaties voor mannen en vrouwen afzonderlijk berekenen. Als we alleen naar mannen kijken, is de correlatie tussen de subjectieve schaal en de objectieve BB-schaal inderdaad wat hoger, al bedraagt ze nog steeds slechts $r=0,51$, terwijl de correlatie tussen de subjectieve schaal en de objectieve GK-schaal $r=0,74$ bedraagt. Voor vrouwenberoepen zijn deze correlaties geringer, $r=0,31$ respectievelijk $r=0,71$. De validiteit van de nieuwe objectieve schaal blijkt dus opnieuw groter te zijn. Blijkbaar is er met de economische schaal van Blees-Booij meer mis dan alleen het kunstmatig opwaarderen van mannenberoepen. Wij vermoeden dat dit zijn oorzaak vindt in de theoretisch weinig gefundeerde combinatie van indicatoren die Blees-Booij gebruikt.

Hoe goed voorspellen de drie schalen?

Een derde manier om de schalen te evalueren, is na te gaan hoe goed ze individuele verschillen in leefstijl voorspellen. Om dit te bepalen, berekenen we de effecten van de twee dimensies van beroepsstatus op 22 leefstijlkenmerken. De gegevens zijn ontleend aan de Familie-enquête Nederlandse Bevolking 1992-1993 (Ultee & Ganzeboom, 1993) en het – ook door Blees-Booij geanalyseerde – Leefsituatieonderzoek 1977 (CBS, 1977). Voor elk kenmerk berekenen we drie regressievergelijkingen met als onafhankelijke variabelen leeftijd, opleiding, huishoudinkomen, sekse, en de twee schalen voor beroepsstatus. Net zoals Ganzeboom et al. en Blees-Booij gaan we uit van de volgende hypothesen: (a) de culturele beroepsstatus heeft een positief effect op culturele leefstijlkenmerken, terwijl de economische beroepsstatus daar geen of een negatief effect op heeft; (b) de economische beroepsstatus heeft een positief effect op economische leefstijlkenmerken, terwijl de culturele beroepsstatus daar geen of een negatief effect op heeft. Een voorbeeld kan deze hypothesen illustreren. Naarmate mensen hoger staan op de culturele beroepenladder, gaan zij vaker naar het museum, terwijl een hoge positie op de economische ladder er niet toe doet, of mensen er juist van weerhoudt naar een museum te gaan.

In tabel 2 presenteren we de (gestandaardiseerde) effecten van beroepsstatus voor de drie benaderingen. Over het algemeen komen de resultaten van alle drie de schalen redelijk overeen met

Tabel 2 Effecten van culturele en economische beroepsstatus op selecte kenmerken ^a

afhankelijke variabelen	GGK		BB		GK	
	CULT	ECON	CULT	ECON	CULT	ECON
cultureel uitgaan ^b	0,25	-0,08	0,16	-0,05 ⁻	0,20	-0,07 ⁻
culturele activiteit ^c	0,26	-0,11	0,14	-0,02 ⁻	0,20	-0,07 ⁻
frequentie boeken lezen ^b	0,14	-0,03 ⁻	0,11	-0,08	0,13	-0,08
frequentie televisie kijken ^b	-0,09 ⁻	-0,01 ⁻	-0,02 ⁻	-0,09	-0,07 ⁻	-0,03 ⁻
Telegraaf of AD lezen (lezers) ^c	-0,24	0,21	-0,10	0,14	-0,18	0,14
serieuze boeken lezen (lezers) ^c	0,24	-0,11	0,20	-0,10 ⁻	0,19	-0,03 ⁻
populaire boeken lezen (lezers) ^c	-0,11	0,05 ⁻	-0,08 ⁻	-0,09 ⁻	-0,16	0,02 ⁻
serieuze tv-programma's kijken ^c	0,36	-0,15	0,24	-0,01 ⁻	0,26	-0,08
luxue vakanties (vakantiegeangers) ^c	-0,13	0,19	-0,06 ⁻	0,07 ⁻	-0,14	0,16
aantal buitenlandse bezoeken ^c	0,05 ⁻	0,10	0,05 ⁻	0,10 ⁻	0,03 ⁻	0,12
aantal luxe goederen in huis ^b	-0,15	0,14	-0,10	0,13	-0,13	0,15
koopwoning vs., huurwoning ^b	-0,08 ⁻	0,13	-0,03 ⁻	0,22	-0,07 ⁻	0,16
woonkwaliteit (koopwoning) ^b	-0,13	0,16	-0,10	0,14	-0,16	0,18
woonkwaliteit (huurwoning) ^b	-0,14	0,19	-0,01 ⁻	0,16	0,05 ⁻	0,02 ⁻
urbanisatiegraad woonplaats ^c	0,20	-0,07 ⁻	0,09	-0,04 ⁻	0,10	-0,01 ⁻
politiek rechts stemmen ^b	-0,26	0,25	-0,10	0,26	-0,21	0,23
cultureel conservatisme ^c	-0,20	0,08 ⁻	-0,11	0,05 ⁻	-0,11	0,02 ⁻
economisch conservatisme ^c	-0,26	0,26	-0,17	0,20	-0,22	0,20
postmaterialisme ^c	0,19	0,02 ⁻	0,19	0,04 ⁻	0,18	-0,05 ⁻
huishoudelijke arbeid (mannen) ^c	0,35	-0,29	0,17	-0,11	0,21	-0,18
aantal kinderen ^b	-0,05 ⁻	0,05 ⁻	0,01 ⁻	0,09 ⁻	0,01 ⁻	0,02 ⁻
leeftijd vrouw bij eerste kind ^b	0,25	-0,19	0,11 ⁻	0,01 ⁻	0,17 ⁻	-0,16 ⁻

^a effecten zijn gestandaardiseerd en gecontroleerd voor de invloed van opleiding, huishouden komen, leeftijd en sekse. GGK = Ganzeboom, de Graaf & Kalmijn; GK = de Graaf & Kalmijn; BB = Bles-Booij.

^b berekend op basis van gegevens uit het Leefsituatieonderzoek 1977.

^c berekend op basis van gegevens uit de Familie Enquête Nederlandse Bevolking 1992.

⁻ niet significant ($p > 0,05$).

wat we volgens de hierboven geformuleerde hypothesen zouden verwachten. Naarmate mensen hoger staan op de culturele statusladder gaan ze vaker naar het theater, doen ze meer aan creatieve activiteiten, kijken ze vaker serieuze televisieprogramma's, lezen ze vaker literatuur, hebben ze liberalere opvattingen over ethische onderwerpen, en stemmen ze in het algemeen linkser. Mensen die hoog staan op de economische statusladder doen deze dingen minder

vaak, en hechten daarentegen weer meer waarde aan een economisch georiënteerde leefstijl. Ze hebben meer luxegoederen in huis, bezoeken vaker het buitenland, gaan vaker duur op vakantie, lezen vaker de Telegraaf of het Algemeen Dagblad, wonen in duurdere woningen, zijn in economisch opzicht vaker tegenstander van overheidsinmenging en stemmen over het algemeen rechtser. Hoewel de coëfficiënten in tabel 2 hetzelfde beeld geven als in het artikel van Ganzeboom et al. (1987), zijn er tevens enkele nieuwe vondsten. Deze zitten vooral in de demografische hoek (zie Mol, 1993). Vrouwen die werken in beroepen met een hoge culturele status stellen de geboorte van het eerste kind langer uit dan vrouwen die werken in beroepen met een lage culturele status. In tegenstelling tot wat we op grond van micro-economische theorieën over fertiliteit zouden verwachten, vinden we echter een negatief effect van de economische beroepsstatus. Vrouwen die werken in beroepen met een hoge economische status krijgen dus eerder kinderen dan vrouwen die werken in beroepen met een lage economische status. Verder vinden we ook op de taakverdeling thuis sterke effecten. Zo zijn het vooral de cultureel, en niet de economisch hoge mannen, die naar eigen zeggen bijdragen aan huishoudelijke taken.

Bovenstaande effecten zijn gecontroleerd voor de invloeden van opleidingsniveau, huishoudinkomen, leeftijd en sekse. Hoewel onze interesse in eerste instantie uitgaat naar de effecten van beroep, dient te worden opgemerkt dat de modellen van Blees-Booij enkele keren onwaarschijnlijke sekse-effecten laten zien. We presenteren deze effecten niet in de tabel, maar volstaan met enkele voorbeelden. Volgens het model van Blees-Booij wonen vrouwen in significant duurdere huizen en zijn ze significant vaker eigenaar van een huis dan mannen. Omdat het hier om een kenmerk gaat van huishoudens, en omdat er gecontroleerd wordt voor de invloed van het huishoudinkomen (de belangrijkste determinant van de huisvesting), zouden zulke sekseverschillen in principe afwezig moeten zijn. Dat is ook wat gevonden wordt in de twee andere modellen. De bevinding van Blees-Booij dat vrouwen juist duurdere wonen is een artefact van haar schaalconstructie. Omdat de economische beroepsstatus zeer sterk negatief samenhangt met sekse (in de zin dat vrouwen een lagere status hebben dan mannen), en omdat de economische beroepsstatus een positief effect heeft op de prijs van de woning, is het indirecte effect van sekse via de economische beroepsstatus sterk negatief. Het totale effect van sekse is echter nul, zodat er wel een positief direct effect van sekse te voorschijn moet komen om het negatieve indirecte effect te compenseren. Volgens dezelfde redenering kan het ook voorkomen dat Blees-Booij geen sekse-verschillen vindt terwijl die er wel zijn. Zo is bekend uit de literatuur dat vrouwen vaker populaire literatuur lezen dan mannen (denk aan romantische lectuur). Dit verschil komt wel in de GK- en G GK-modellen naar voren, maar volgens de modellen van Blees-Booij lezen mannen even vaak romantische lectuur als vrouwen. Ook deze bevinding is primair een artefact van de schaalconstructie.

Hoewel de drie benaderingen van beroepsstatus in dezelfde richting wijzen, zijn er duidelijke verschillen in de sterkte van de effecten. Om het voorspellende vermogen van de drie benaderingen te vergelijken, vatten we de 22 effecten met twee indicatoren samen: het gemiddelde absolute effect van culturele beroepsstatus en het gemiddelde absolute effect van economische beroepsstatus (tabel 3). We nemen het absolute effect omdat volgens de hypothese

soms een positief en soms een negatief effect wordt verwacht. Effecten kunnen overigens ook het ‘verkeerde’ teken hebben, maar dit komt zelden voor, en als het voorkomt zijn ze klein. Omdat het onderscheid tussen mannen en vrouwen een centrale plaats heeft in Blees-Booij's studie, berekenen we de gemiddelde effecten tevens voor mannen en vrouwen afzonderlijk.

Tabel 3 laat zien dat wanneer we de twee objectieve schalen vergelijken voor mannen en vrouwen afzonderlijk, de alternatieve, eenvoudigere objectieve schaal significant sterkere effecten heeft dan de schaal van Blees-Booij. Dit is niet alleen het geval voor de economische schaal,

Tabel 3 Gemiddelde absolute effecten van beroepsstatus in de regressiemodellen uit tabel 2 (N=20)

	GGK	BB	GK	GGK-BB ^a	GGK-GK ^a	GK-BB ^a
<i>culturele status</i>						
mannen	0,207	0,108	0,154	+	o	+
vrouwen	0,156	0,131	0,142	o	o	o
allen	0,188	0,107	0,145	+	+	+
<i>economische status</i>						
mannen	0,173	0,081	0,117	+	o	+
vrouwen	0,073	0,041	0,075	+	o	+
allen	0,131	0,100	0,099	+	+	o

^a t-toets op verschil (+ = groter, - = kleiner, o = geen verschil, p>0,10).

waarvan eerder de bezwaren naar voren werden gebracht, maar ook voor de culturele schaal. Dat de economische schaal van Blees-Booij het voor vrouwen minder goed doet, betekent dat het gemaakte onderscheid tussen mannelijke en vrouwelijke versies van beroepen weinig heeft opgeleverd. Wanneer we de twee objectieve schalen vergelijken met de subjectieve GGK-schalen blijkt dat geen van beide echt beter voorspelt dan de oude subjectieve schaal. Vooral voor de culturele dimensie heeft de GGK-schaal verreweg de sterkste effecten.

5. Conclusie

Het geheel overziend kunnen we concluderen dat van de twee objectieve schalen, de GK-schaal een aanzienlijk hogere validiteit heeft dan de BB-schaal. Ondanks de grote hoeveelheid werk die Blees-Booi heeft verricht in het verzamelen en analyseren van beroepsgegevens, zijn er ons inziens twee redenen waarom haar objectieve schaal minder heeft opgeleverd dan mocht worden verwacht. Ten eerste heeft ze op meerdere manieren het arbeidsaanbod van beroepsbeoefenaren in de economische schaal opgenomen waardoor alle vrouwenberoepen onderaan staan en alle mannenberoepen bovenaan. Ten tweede heeft ze via een exploratieve factor-analyse besloten welke beroepskenmerken in de schalen moeten worden opgenomen, hetgeen heeft geresulteerd in een weinig overtuigende verzameling van indicatoren voor economische status. In praktijk zorgen deze procedures ervoor dat de economische schaal geen face validiteit heeft en loodrecht staat op de culturele schaal, in tegenstelling tot wat we volgens de inzichten van Bourdieu zouden verwachten.

Een belangrijkere conclusie wellicht is dat geen van beide objectieve schalen echt beter is dan de oorspronkelijke subjectieve GKG-schaal. Gezien het feit dat de subjectieve schaal op vrijwel alle punten een grotere validiteit heeft dan de objectieve schalen, willen we nog eens de voordelen van een subjectieve benadering uiteenzetten. In de eerste plaats is het via een beoordeling van deskundigen mogelijk schaalwaarden te verkrijgen voor kleine beroepsgroepen. Door de relatief geringe omvang van individuele gegevensbestanden moet bij de constructie van een objectieve schaal het aantal beroepsgroepen sterk worden teruggebracht. Deze aggregatie leidt tot een zekere mate van heterogeniteit binnen groepen en dit kan de effecten op andere individuele kenmerken negatief beïnvloeden. In de tweede plaats kunnen we bij subjectieve beoordelingen ook gebruik maken van kennis over de inhoud van de arbeid in de verschillende beroepsgroepen en zijn we niet uitsluitend afhankelijk van gemeten kenmerken van de beoefenaren van die beroepen. De eerder genoemde voorbeelden van laag cultureel ingeschaalde kunstenaars en laag economisch ingeschaalde boekhouders illustreren dit. In de subjectieve schaal staan deze beroepen waar ze horen, namelijk hoog op de culturele respectievelijk economische ladder.

Noot

1 Paul M. de Graaf is universitair hoofddocent bij de vakgroep sociologie van de Katholieke Universiteit Nijmegen. Matthijs Kalmijn is universitair hoofddocent bij de vakgroep sociologie van de Universiteit Utrecht. Correspondentie kan

worden gericht aan Matthijs Kalmijn, Vakgroep Sociologie, Heidelberglaan 1, 3584 CS Utrecht. Wij danken Arien Blees-Booij voor haar medewerking aan dit artikel door het beschikbaar stellen van het gebruikte datamateriaal.

Literatuur

- Blees-Booij, A. (1993). De culturele en economische dimensie van beroepen: Een nieuw meetinstrument voor de beroepsstatus van mannen en vrouwen. *Mens en Maatschappij*, 68, 153-175.
- Blees-Booij, A. (1994). *Culturele en economische beroepsstatus van mannen en vrouwen. een tweedimensionele ordening*. Dissertatie. Amsterdam: University Press.
- Bourdieu, P. (1979). *Distinction: A social critique of the judgement of taste*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Centraal Bureau voor de Statistiek (1977). *Leefsituatie van de Nederlandse Bevolking 1977*. Databestand. Voorburg: CBS.
- Doorn, J. van, & Lammers, J. (1979[1959]). *Moderne sociologie*. Utrecht/Antwerpen: Het Spectrum.
- Duncan, O.D. (1961). A Socioeconomic Index for All Occupations. In A.J. Reiss, Jr. (Ed.), *Occupations and Social Status* (pp. 109-138). New York: Free Press.
- Ganzeboom, H.B.G., de Graaf, P.M., & Kalmijn, M. (1987). De culturele en economische dimensie van beroepsstatus. *Mens & Maatschappij*, 62, 153-175.
- Ganzeboom, H.B.G., de Graaf, P.M., & Treiman, D.J. (1992). A standard International Socio-Economic Index of occupational status. *Social Science Research*, 21, 1-56.
- Kalmijn, M. (1994). Assortative mating by cultural and economic occupational status. *American Journal of Sociology*, 100, 422-452.
- Klaassen, I. & Luijkx, R. (1987). Ontwikkeling van sociaal-economische indices voor Nederland in de jaren '60 en '80. *Sociale Wetenschappen*, 30, 207-221.
- Mol, A. (1993). *Demographic behavior stratified: the role of cultural and economic status*. Amsterdam: PDOD-paper (no. 22).
- Sixma, H. & Ultee, W.C. (1983). Een beroepsprestigeschaal voor Nederland in de jaren tachtig. *Mens & Maatschappij*, 58, 360-382.
- Treiman, D.J. (1977). *Occupational prestige in comparative perspective*. New York: Academic.
- Ultee, W.C. & H.B.G. Ganzeboom (1993). *Familie-enquête Nederlandse Bevolking 1992-93*. Databestand. Nijmegen: Vakgroep Sociologie, Katholieke Universiteit.